

FÜGGETLENEDETT (INSZUBORDINÁLT) MELLÉKMONDATOK A MAGYARBAN

DÉR CSILLA ILONA
Károli Gáspár Református Egyetem (Budapest)

Általános és alkalmazott nyelvészet szak
(1994–2000)

INSZUBORDINÁCIÓ

Formailag alárendelt mellékmondatok főmondatként konvencionalizálódva (Evans 2007).

- ❖ Számos monográfia: Evans–Watanabe 2016, Kaltenböck et al. 2016, D’Hertefelt 2018, Beijering et al. 2019, Lastres-López 2021
- ❖ Magyar kutatások: Kas 2005 (*hogy*-átkok), Brdar-Szabó 2006, 2007, 2009 – főleg feltételes inszubordinált mondatok

Funkcióik:

- interakciós funkció: a beszélő–hallgató interakció irányítása, indirekt-ség és interperszonális kontroll
- modalitással kapcsolatos funkció: a beszélői attitűd kifejezése
- diszkurzív funkció: a diskurzuskontextus jelölése

I. Egyedülálló (stand-alone):

- szintaktikailag és pragmatikailag is függetlenek (D’Hertefelt 2018)
- saját illokúciós erővel bírnak (Kaltenböck 2019), emfatikusabbak, mint a nem egyedülállók

- (1) *That it should have come to this!* (Huddleston–Pullum 2002: 944, idézi Kaltenböck 2019: 177)

Leggyakoribb altípusai (D’Hertefelt 2018):

- a) mondatrészkifejtő (complement) inszubordináció:
hogy/that/dass/que/dat/she + because, since
- b) feltételes (conditional) inszubordináció: *ha/if (only)/wenn*

II. Diskurzuskapcsoló/kidolgozó (discourse connective/elaborative, D’Hertefelt–Verstraete 2014):

- szintaktikailag függetlenek, pragmatikailag nem (diszkurzív függés, izoláltan nem értelmesek)
- a megelőző diskurzusrész (forduló) kiterjesztései, további információt dolgoznak ki kommentálás, magyarázat stb. formájában
- nincsenek kötelező formai jegyeik, de szeretnek bizonyos diskurzusjelölőkkel, partikulákkal állni (D’Hertefelt 2018)

- (2) *But I agree very much with what Melvyn and John both said <,> that the arts are vital to our lives a central part of what goes on in London* (ICE-GB:s1b-022-77, Kaltenböck 2019: 180)

PROBLÉMÁK

Korpuszelemzések Sass Bálinttal (Nyelvtudományi Kutatóközpont): minél több inszubordinált mondat kinyerése az MNSz2-ből

Sok átmeneti/kérdéses eset, pl. szintaktikailag függő, de kimaradt a főmondat:

- (7) *A reménynek cselekvés közben, a cselekvéssel együtt van értelme. Ha amit teszek, azt segíti. **Hogy nem hiába működök, szenvedek. Hogy egyszer eredménye lesz.*** (MNSz2, #7398750)

Mondatfajtákhoz, ill. szemantikai típushoz rendelhetőség:

- Óhajtó vagy felszólító?
(8) *Na, mondhatom, elég fura hangok jöttek a föld alól! Valaki igencsak cifrázta és kanyarintgatta odalent! - **Hogy az ördög bújjon bele! Hogy az ördög szánkázzon a hátán! Hogy az ördög hasítson szíjat a hátából! Hogy a mennykő csapjon bele!*** (MNSz2, #11433006)
- Kérdő vagy felkiáltó?
(9) ***Hogy miért kell nekem szőke nőként hétvégén is dolgozni?!*** (Twitter)
- Deontikus vagy értékelő?
(10) ***Hogy soha se vettelek volna el!*** (www.magyarszo.rs)

- Formailag: *soha* időhatározószó (értékelő), feltételes igemód (tipikus a deontikusban, de megjelenhet az értékelőben is)
- Szemantikailag: nem kívánt tényállás (deontikus)
- Funkcionálisan: kívánság (deontikus)

HOGY-TÍPUSOK A MAGYARBAN

A Bolyai János Kutatási Ösztöndíj (2021–2024) támogatásával: 3 éves projekt, a magyar inszubordinált mondatok fajtáinak szinkrón és diakrón vizsgálata.

D’Hertfelt konstrukciós szemantikai típusai alapján (források: MNSz2, BEA, MTSz, Google)

- Deontikus:** mennyire kívánatos a tényállás, kontrollált-e
(3) *A holló mérgesen dohogott, szidta a masinát. – **Hogy a holló vájja ki a szemét! Bedöglött!*** (MNSz2, doc#228)
- Értékelő:** mennyire elvárt a tényállás
(4) *@Szorgos Lajhár **hogy te mekkora egy agyatlan barom vagy*** (MNSz2, doc#2717)
- Asszertív:** a tényállás emfatikus közlése/megerősítése
(5) *„Meg tudja jegyezni ezeket a hülye számokat?” Mire az asszony: „**Hogyne tudnám, hát akkor született a kisfiam!**”* (MNSz2, doc#975)

Formai jellemzők:

Deontikus:

- feltételes/felszólító igemód
- opcionális partikula (*már*)
- preferáltabb szórendek: *hogy* + [(mutató/személyes névmási) alany] + állítmány (hátravetett igekötő) + többi mondatrész

Értékelő:

- váratlan: kötelező DMMH-s funkciósók (fokozó partikulák): *de, mennyire, milyen, (mekkora), hogy*
- várt: opcionális *pont, épp(en), mindig, folyton*
- preferáltabb szórend: *hogy* + (személyes/mutató névmási alany/tárgy/határozó) + DMMH (+ többi mondatrész) állítmány

Kidolgozó: számos formai változata van, kérdő is:

- (6) *Szóval megpróbálom összeszedni a gondolataimat. Először is a részről. Én már akkor tudtam hogy Roxy kómában lesz amikor elkezdtem olvasni a előző rész végét. **Hogy hogyan jöttem rá? Fogalmam sincs.*** (MNSz2, #601371373)

Kérdőíves vizsgálat: *Mi történt?* vs. *Hogy mi történt?* – itt adtak a legtöbben erős érzelmekre, felindultságra vonatkozó válaszokat (számonkérés, meglepődés, rácsodálkozás, felháborodás, dorgálás, lenézés, hirtelenség, értetlenkedés)

Beszélői attitűdök (kérdőívek, fókuszcsoportos interjúk): emfatikus formák, a fiatalokhoz (tizenévesek), a beszélt nyelvhez társítják, stigmatizálnak tartják, a *hogy* + *hogy*, *hogy* + *de* változatokat sokan agrammatikusnak vélik

HIVATKOZOTT IRODALOM

- Beijering, Karin, Kaltenböck, Gunther, Sansiñena, María Sol 2019. Insubordination: Central issues and open questions. In: Beijering, Karin, Kaltenböck, Gunther, Sansiñena, María Sol (eds): *Insubordination. Theoretical and empirical issues*. Berlin–Boston: Mouton de Gruyter. 1–28.
- Brdarné Szabó, Rita. 2006. Stand-alone dependent clauses functioning as independent speech acts: A crosslinguistic comparison. In: Benczes, Réka – Csábi, Szilvia (eds): *The metaphors of sixty: Papers presented on the occasion of the 60th birthday of Zoltán Kövecses*. Budapest: Eötvös Loránd University, Department of American Studies. 84–95.
- Brdar-Szabó, Rita. 2007. The role of metonymy in motivating cross-linguistic differences in the exploitation of stand-alone conditionals as indirect directives. In: Kosecki, Krzysztof (ed.): *Perspectives on Metonymy: Proceedings of the International Conference ‘Perspectives on Metonymy’, held in Łódź, Poland, May 6–7, 2005*. Frankfurt am Main: Peter Lang Verlag. 175–198.
- Brdar-Szabó, Rita. 2009. Metonymy in indirect directives: Stand-alone conditionals in English, German, Hungarian, and Croatian. In: Panther, Klaus-Uwe, Thornburg, Linda L., Barcelona, Antonio (eds): *Metonymy and Metaphor in Grammar*. Amsterdam–Philadelphia: John Benjamins. 323–336.
- Evans, Nicholas 2007. Insubordination and its uses In: Nikolaeva, Irina (ed.): *Finiteness. Theoretical and empirical foundations*. Oxford: Oxford University Press. 366–431.
- D’Hertefelt, Sarah. 2018. *Insubordination in Germanic: A typology of complements and conditional constructions*. Berlin: De Gruyter.
- Kaltenböck, Gunther 2019. Delimiting the class: A typology of English insubordination. In: Beijering, Karin, Kaltenböck, Gunther, Sansiñena, María Sol (eds): *Insubordination. Theoretical and empirical issues*. Berlin–Boston: Mouton De Gruyter. 167–198.
- Kaltenböck, Gunther, Keizer, Evelien, Lohmann, Arne 2016. *Outside the clause. Form and function of extra-clausal constituents*. Amsterdam–Philadelphia: John Benjamins.
- Kas Bence 2015. Az óhajtó mondatok kategóriája. *Nyelvtudományi Közlemények* 102: 136–174.
- Lastres-López, Cristina 2021. *From subordination to insubordination. A functional-pragmatic approach to if/si-constructions in English, French and Spanish spoken discourse*. Frankfurt am Main: Peter Lang.